

УДК 314.32

Ценклер Н.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОСТОРОВА ІННОВАЦІЙНА МЕРЕЖА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ

SPATIAL INNOVATION NETWORK OF CARPATHIAN REGION: ESSENCE, PROBLEMS AND DIRECTIONS OF FORMATION

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано сутність концепції регіональної просторової інноваційної мережі. Проаналізовано передумови та окреслено напрями її формування на прикладі Карпатського регіону. Розроблено картосхему проекту просторової інноваційної мережі Закарпатської області. Обґрунтовано необхідність формування та локалізацію окремих складових такої мережі.

Ключові слова: просторова інноваційна мережа, регіон, трансформація економіки, євроінтеграція, формування.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована сущность концепции региональной пространственной инновационной сети. Проанализированы предпосылки и очерчены направления ее формирования на примере Карпатского региона. Разработана картосхема проекта пространственной инновационной сети Закарпатской области. Обоснована необходимость формирования и локализации отдельных составляющих такой сети.

Ключевые слова: пространственная инновационная сеть, регион, трансформация экономики, евроинтеграция, формирование.

ANNOTATION

The article substantiates the essence of concept of regional spatial innovation network. Preconditions and directions of its formation on the example of the Carpathian region are analyzed and outlined. Project mapped scheme of spatial innovation network of Transcarpathian region is developed. The necessity of formation and location of individual components of the network is substantiated.

Keywords: spatial innovation network, region, transformation of economy, European integration, formation.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших напрямів трансформації економіки регіонів України фахівці цілком обґрунтовано вважають активізацію інноваційного розвитку. На наш погляд, наявні підходи до трактування та аналізу інноваційних процесів на регіональному рівні в Україні усе ще не дозволяють повною мірою описати та спрогнозувати імовірні напрями трансформації інноваційних процесів. Панівним у вітчизняній регіональній економіці є функціональний аспект аналізу регіональних інноваційних систем, водночас суттєвого поширення набула концепція регіональної економічної кластеризації, що розглядає сутність та особливості функціонування спеціальних економічних утворень (кластерів) переважно у структурно-функціональному аспекті. Аналізуючи стратегічну документацію регіонального розвитку, зокрема інноваційного, в Україні, можемо

відзначити, що подібні галузеві та функціональні підходи характерні і для практики державного регулювання.

Для прикладу, за інформацією Мінекономрозвитку України [1] залучення міжнародної технічної допомоги та співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями у 2013–2014 рр. здійснювалося у рамках семи проектів, із яких три стосувалися території Карпатського регіону. Отже, вже на підставі аналізу стратегічної документації можемо відзначити достатню увагу центральних органів виконавчої влади до проблем трансформації економіки досліджуваного регіону. Водночас розглянутий перелік проектів, як і аналіз низки інших стратегічних документів регіонального розвитку в Україні, свідчить про головним чином галузевий підхід до планування регіонального розвитку. Проблема простору, насамперед у економічному розумінні, у подібній документації майже не розглядається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науці уже сформовані певні підходи до аналізу просторового розвитку та його ролі у трансформації економіки регіону. Зокрема, О. Бавико (2012), розглядаючи стратегії розвитку регіонального економічного простору наголошує на важливості узгодження інтересів різних соціально-економічних груп у процесі її формування, а не нав'язуванні вже готової стратегії, як це часто буває у вітчизняній управлінській практиці, а також робить важливий висновок про необхідність на першому етапі впровадження такої стратегії формування розгалуженої просторової мережі [2].

Деякі автори, розглядаючи стратегічне планування забезпечення сталого просторового розвитку та оптимізації мережі центрів господарської діяльності регіону, пропонують його виконання здійснювати у кілька основних етапів:

1. Моніторинг наявності та використання місцевого соціально-економічного потенціалу регіону.
2. Розробка стратегії розвитку та тактики дій.
3. Розробка механізму реалізації та управління стратегічним планом розвитку [3, с. 182].

Однак названі етапи мало стосуються власне просторового розвитку регіону і можуть розглядатися як стадії процесу державного регулювання будь-якими об'єктами.

Деяку іншу точку зору представляє С. Дорошенко (2010), який, розглядаючи проблему саморозвитку регіону, одним із найважливіших його адаптивних механізмів вважає соціально-економічне стратегування, що передбачає формування стратегії як стійкої адаптивної системи довгострокової активної взаємодії регіону і макросередовища з метою забезпечення якісного саморозвитку регіону на основі інноваційного використання його внутрішніх ресурсів і можливостей з урахуванням поєднання багатовікових економічних інтересів і соціальної відповідальності [4, с. 137].

Однак і у випадку пріоритетності державного регулювання, і з точки зору саморозвитку малоймовірним є перехід регіону на нові принципи та моделі функціонування пов'язані із інноваційним розвитком. Можемо погодитися із низкою авторів [5; 6; 7; 8 та ін.] у тому, що першочергове значення при формуванні стратегії просторового розвитку регіонів має наявність розгалуженої мережі сучасних об'єктів інфраструктури, які можуть бути основою для розвитку центрів та вузлів інноваційної активності.

Щодо обґрунтування сутності та основних характеристик такої мережі у вітчизняній економічній науці існують різні підходи. Досить значна частина дослідників розглядає проблеми розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні. Зокрема, як зазначають О. Кузьмін та Т. Шотік (2008), однією із ключових передумов, що покликані вирішити проблему активізації інноваційного розвитку регіону, є створення інноваційної інфраструктури, яка дає змогу, з одного боку, сформувати потребу у нововведенні, а з іншого – забезпечити відповідний рівень пропозиції цих нововведень [5, с. 182]. Варто зауважити, що відповідно до чинного законодавства, інноваційна інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [9].

О. Жихор та ін. (2011) вживають термін «просторові форми інноваційної діяльності», який трактується як організовані в просторі й часі інноваційні структури, які характеризуються концентрацією необхідних інноваційних ресурсів, обмежені територіально і задіяні або можуть бути включені до інноваційної інфраструктури регіону [6].

Н. Павліха (2005) пропонує застосування терміну «мережа центрів активізації господарської діяльності», виділяючи низку принципів її оптимізації в регіональному просторі [3, с. 185].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас комплексний підхід до розуміння просторової організації інноваційної діяльності, що поєднував би переваги концепцій просторового розвитку та формування інноваційної інфраструктури, наразі не розроблений. В українській регіональній економіці також недостатньо уваги надається прикладним проблемам сталого розвитку інноваційної інфраструктури як передумови трансформації економіки регіонів у контексті активізації євро інтеграційних процесів.

Постановка завдання. Виходячи із цього, основними завданнями нашого дослідження є обґрунтування сутності концепції регіональної просторової інноваційної мережі та аналіз передумов і напрямів її формування на прикладі Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, наявні підходи до аналізу регіонального інноваційного розвитку можуть бути застосовані лише до більш-менш однорідних та невеликих за площею регіонів, головним чином моноцентричних. Водночас, такі різномірні за структурою економічної діяльності та системою розселення регіони як Карпатський потребують кардинально інших підходів. Критично важливим у цьому разі, на нашу думку, є врахування просторового аспекту інноваційного розвитку. Простір у цьому контексті варто розглядати саме в економічному розумінні, тобто не як географічні віддалі між окремими економічними центрами та територіями, а як їхня економічна та функціональна наближеність із урахуванням географічних аспектів із точки зору транспортної доступності.

У вітчизняній економічній науці достатньо добре розроблені концепції регіональних інноваційних систем, регіонального інноваційного розвитку, інноваційної інфраструктури регіону. Водночас у згаданих концепціях знову ж таки переважає функціональний аспект. З іншого боку, аналізована авторами інноваційна система регіону досить часто є скоріше прогностичною моделлю, ніж відображенням реальних особливостей функціонування економіки регіону. Адже рівень функціональних зв'язків між окремими суб'єктами інноваційної діяльності в регіонах нашої держави є насправді фрагментарним та має мінімальне значення.

Із огляду на це, а також на перспективний характер інноваційного розвитку регіонів України, більшого значення набуває власне просторова складова інноваційного розвитку, яка полягає у визначенні пріоритетних із точки зору активізації інноваційної діяльності економічних центрів та зон, обґрунтуванні проектів формування інноваційних центрів, проектуванні їх мережі, яка б рівномірно охоплювала економічний простір регіону і могла повноцінно сприяти конвергенції регіональної суспільної системи у контексті євроінтеграційних процесів.

Проблема створення інноваційної інфраструктури має також інший вимір, що пов'язаний із процесами управління інноваційним розвитком. Формування національної інноваційної системи у державі, яке має централізований характер, хоча і здійснюється у тому ж напрямі, що і регіональні процеси інноваційного розвитку, однак базується на інших засадах функціонування та правовій базі. Ба більше, створення ефективної та конкурентоспроможної інноваційної системи в державі не обов'язково означає рівноважний розвиток інноваційної інфраструктури у всіх її регіонах. Отже, у цьому контексті регіональні аспекти є другорядними, якщо вони не сприяють вирішенню основного завдання функціонування національної інноваційної системи – формування конкурентоспроможності держави у сфері інноваційного розвитку.

Водночас у рамках конкретного регіону інноваційний розвиток та, відповідно, конкурентоспроможність як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні мають набагато концентрованіший характер і не завжди можуть бути реалізованими лише механізмами державного управління. Подібні приклади можемо спостерігати також і на рівні суб'єктів економічної діяльності, які мають на меті впроваджувати інновації у виробництво.

Сприяння інноваційній діяльності на підприємствах може бути об'єктом державного регулювання, однак його прикладні завдання пов'язані із розробкою та впровадженням інновацій та й загалом формуванням конкурентоспроможності підприємства повинні вирішуватися уже на регіональному та локальному рівні. Самі процеси створення підприємства та його становлення на ринку, які є надзвичайно критичними для функціонування суб'єктів економічної діяльності, повинні також отримувати як консультативну, так і технологічну підтримку. Адже, як свідчить міжнародний досвід, велика частина інновацій розробляється та впроваджується саме на малих та середніх підприємствах. Дуже часто нові підприємства виникають саме на базі інноваційних технологій, відповідно створення таких структур, які б сприяли розвитку підприємництва у регіоні, а також надавати підтримку у розробці та впровадженні інновацій на нових підприємствах, є пріоритетним завданням саме регіональних органів влади. Надзвичайно важливою є підтримка цього напрямку діяльності на рівні місцевого самоврядування, а також наявність громадської думки сприятливої до інноваційних процесів.

Великі міста регіону, безумовно, є найкращою базою для формування сучасних інноваційних центрів. Важливою у цьому контексті є не стільки велика концентрація населення, а відтак і інтелектуальних та трудових ресурсів у таких міських поселеннях, як наявність розвинутої інноваційної інфраструктури. Водночас на території Карпатського регіону можна виді-

лити також інші перспективні центри та зони інноваційного розвитку, на базі яких можливо формувати транскордонні кластери, технопарки та логістичні центри.

Насамперед, варто відзначити особливо перспективний характер прикордонної зони Карпатського регіону, яка не лише має велику протяжність, а й межує із великою кількістю країн Євросоюзу. Водночас велика частина прикордонної зони все ще має периферійний з точки зору економічного розвитку регіону характер. Полюсами зростання у цій зоні, безумовно, є основні прикордонні пункти пропуску, особливо автомобільні, із значною та добре розвинутою інфраструктурою. Очевидно, що на базі основних прикордонних пропускних пунктів доцільно розвивати логістичні центри міжнародного значення, які з урахуванням можливості постійного зростання товарообігу між Україною та країнами Євросоюзу мали б хороші перспективи для подальшого розвитку.

Водночас активізації потребує підприємницька діяльність у прикордонній зоні. Поширення торговельної діяльності, часто нелегальної, пов'язаної із так званим «човниковим туризмом», не може вважатися сприятливим фактором трансформації економіки прикордонної зони у контексті євроінтеграції. Безумовно, необхідною є легалізація підприємницької діяльності населення прикордонних зон, а також створення умов для її диверсифікації. Для цього необхідно приділяти увагу підтримці розвитку бізнесу у прикордонних населених пунктах, зокрема шляхом бізнес-інкубації.

Окремі розробки підтверджують також перспективний характер рекреаційно-туристичної діяльності у прикордонній зоні, зокрема щодо розвитку ностальгійного туризму. Безумовно, враховуючи перспективи впровадження безвізового режиму між Україною та країнами шенгенської зони, розвиток туризму у прикордонні може суттєво активізуватися і сприятиме його перетворенню із периферії у території підвищеної соціально-культурної взаємодії та підприємницької активності.

Прикладом активізації розвитку прикордонної зони може бути сусідня Республіка Польща, у межах якої східні прикордонні регіони хоча і є найбільш депресивними з точки зору економічного розвитку, однак отримують найбільше фінансування у рамках програм підтримки місцевого бізнес-середовища та розвитку інфраструктури. Таким чином, очевидно, що у найближчі десятиліття у сусідній Польщі регіональний розвиток буде суттєво зрівноваженим і наявні диспропорції можуть бути подолані, що також дозволить окреслити перспективний шлях реформування регіональної політики і в Україні.

Іншими перспективними центрами активізації інноваційного розвитку на території Карпатського регіону є районні центри та малі міста. Велика частина названих населених пунктів

на сучасному етапі перебувають у стані економічного занепаду, поширеними є безробіття, руйнування місцевої інфраструктури, масовий виїзд населення за межі України у рамках трудової міграції. Водночас така ситуація дуже часто зумовлена відсутністю можливостей для місцевого населення реалізувати свій потенціал у рамках території постійного проживання, відтак підтримка малого бізнесу саме у невеликих міських населених пунктах регіону заслуговує на особливу увагу. З огляду на регресивний характер процесів трансформації структури економіки регіону за останні десятиліття, які були пов'язані із закриттям великих промислових підприємств та зміною способів і форм господарювання в аграрному секторі, єдиними можливостями працевлаштування населення невеликих міст регіону залишилися підприємницька діяльність та особисте селянське господарство.

Проте і в першому, і в другому випадку значною проблемою залишається відсутність стартового капіталу для початку власного бізнесу. Зокрема, у сфері малого підприємництва в аграрному виробництві критичною є необхідність у впровадженні нових технологій обробітку землі, вирощування сільськогосподарських культур та тварин. Відсутність фінансових можливостей у місцевого населення для закупівлі необхідних технологій є основним стримуючим фактором інтенсивного розвитку аграрного виробництва у Карпатському регіоні.

Із урахуванням відсутності можливостей щодо ефективної державної підтримки цього виду діяльності, напевно, єдиним шляхом інтенсифікації розвитку сільського господарства в регіоні є реформування ринку землі. Власне, за умови створення відповідних передумов на загальнодержавному рівні, в аграрних виробників має з'явитися можливість отримання кредитів під заставу земельних угідь для закупівлі необхідних технологій, які б дозволили вирощувати конкурентоспроможну продукцію не лише на національному, але й на міжнародних ринках. Зважаючи на те, що і без відповідних змін у земельному законодавстві частина мешканців сільської місцевості регіону знаходить можливості для впровадження нових технологічних рішень, розвиток аграрного виробництва за умови здійснення відповідних реформ активізувався би набагато суттєвіше.

Станом на 01.01.2014 в Україні функціонують 480 бізнес-центрів, 79 бізнес-інкубаторів, 50 технопарків, 538 лізингових центрів, 4148 небанківських фінансово-кредитних установ, 226 фондів підтримки підприємництва, 3034 інвестиційних та інноваційних фондів і компаній, 4238 інформаційно-консультативних установ [10].

За даними Міністерства освіти і науки України, відповідно до Закону України «Про наукові парки» у 2013 році міністерством погоджено рішення про створення ще 11 наукових парків.

Усі ці об'єкти формують вершину «піраміди» просторової інноваційної мережі регіону (рис. 1), однак на практиці вони не можуть розглядатися без урахування інших структурних складових – транспортних шляхів, елементів системи розселення та ключових природних ресурсів і об'єктів. Отже, проектування такої мережі є багатоаспектним завданням, яке однак може бути наочно продемонстроване на прикладі конкретного регіону.

Рис. 1. Структура просторової інноваційної мережі регіону

Джерело: розроблено автором

Із цією метою ми розробили проект просторової інноваційної мережі однієї із областей Карпатського регіону – Закарпатської. Відповідно до описаної вище схеми проект містить закономірно розподілені у просторі елементи інноваційної інфраструктури, що базуються на наявній системі розселення та основних транспортних шляхах, а також враховують особливості природних умов та ресурсів відповідних територій.

На картосхемі позначено основні елементи інноваційної інфраструктури регіону – як наявні, так і проєктовані, а також основні об'єкти системи розселення та транспортні магістралі (рис. 2). Позначені пунктирною лінією об'єкти є проєктованими, тобто або перебувають у стадії проєктування, або пропонувані нами на основі проведених досліджень актуального етапу розвитку економіки Карпатського регіону.

Відповідно до нашої концепції бізнес-інкубатори пропонується створювати у більшості міст регіону, зокрема районних центрів. Також пропонується створення розгалуженої мережі туристичних кластерів, головним чином у гірській частині області. Туристичні кластери за

нашим проектом повинні забезпечувати інноваційний розвиток віддалених від основних транспортних шляхів територій, які однак мають сприятливі передумови для здійснення туристичних-рекреаційної діяльності. Із метою підвищення ефективності функціонування проєктованих кластерів, пропонується розвивати їх у комплексі із удосконаленням якості транспортних магістралей гірських у районах, що дасть змогу збільшити туристичні потоки до проєктованих кластерів і, відповідно, сприятиме економічного розвитку прилеглих територій. Туристичні кластери пропонується також створити на базі великих туристичних центрів регіону – міст Ужгорода та Мукачеве.

У разі реалізації проєктованого проекту просторова інноваційна мережа Закарпатської області більш-менш рівномірно покриватиме усю її територію з урахуванням наявних деформаций економічного простору в гірській її частині. Така мережа у разі її ефективного функціонування може забезпечити уже реалізацію наступних етапів трансформації економіки регіону за інноваційною моделлю в рамках євроінтеграційних процесів.

Як ми наголошували раніше, ключову роль у просторовій інноваційній мережі регіону відіграють елементи інноваційної інфраструктури, що формують полюси зростання інноваційної діяльності. Наявність однієї із складових інноваційної інфраструктури, як свідчать наші дослідження, позитивно впливає на соціально-економічний розвиток прилеглих територій і зумовлює підвищення підприємницької активності та рівня життя місцевого населення. Більше того, наявність відповідних структур

привертає увагу міжнародних інвесторів та партнерів і сприяє залученню іноземних інвестицій у проєкти, що реалізуються у рамках регіону.

Пропоновані локації окремих елементів інноваційної інфраструктури регіону базуються на результатах наших досліджень, наявності передумов, пов'язаних із попереднім досвідом інноваційної діяльності на певних територіях, а також реалізацією принципу рівноважного економічного розвитку регіону, тобто можливості рівномірного покриття його економічного простору елементами інноваційної мережі.

Висновки. Отже, просторова інноваційна мережа регіону, точніше, її оптимальне та ефективне формування, є, на наш погляд, тією передумовою, яка може спричинити швидкі та якісні зміни у функціонуванні економічної системи Карпатського регіону. Формування елементів такої мережі здійснюється уже досить тривалий час, однак переважання стратегічного підходу у державному управлінні та його централізований характер нівелюють досягнення регіонального інноваційного розвитку. Відповідно, у цій сфері назріла необхідність переходу від довгострокових стратегій розвитку до цільових короткострокових програм, для фінансування яких мають бути залучені як субвенції державного бюджету, так і іноземні партнери у рамках євроінтеграційних процесів.

Лише диверсифікація фінансування проєктів розвитку просторової інноваційної мережі, а також максимальне сприяння з боку органів місцевого самоврядування можуть допомогти суттєво пришвидшити темпи формування відповідної інфраструктури. Із урахуванням

Рис. 2. Проєкт просторової інноваційної мережі Закарпатської області

Джерело: розроблено автором

актуальних процесів децентралізації влади та реформ у різних сферах та галузях економіки держави з'являється хороший шанс використати наявні можливості і досягти синергетичного ефекту, що зумовить незворотний перехід економічної системи регіону до нової інноваційної моделі розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інформаційна довідка про стан виконання плану заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkpr.gov.ua/info/3097>.
2. Бавико О.Є. Формування стратегії постіндустріального розвитку регіонального економічного простору [Електронний ресурс] / О.Є. Бавико // Ефективна економіка. – 2012. – № 7. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1255>.
3. Павліха Н.В. Принципи та механізми просторового облаштування мережі центрів активізації господарської діяльності регіону / Н.В. Павліха // Механізми регулювання економіки. – 2005. – № 2. – С. 179-188.
4. Дорошенко С.В. Регион как саморазвивающаяся система: адаптация к инновационному типу развития / С.В. Дорошенко. – Екатеринбург, 2010. – 237 с.
5. Кузьмін О.Є. Сутність та види інноваційної інфраструктури / О.Є. Кузьмін, Т.М. Шотік // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2008. – № 628. – С. 180-185.
6. Жихор О.Б. Розміщення інновацій в економічно розвинених регіонах України / О.Б. Жихор, В.А. Янковська, Н.В. Кузьминчук // Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : зб. тез доповідей П'ятої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 29 вересня-1 жовтня 2011 року). – Суми, 2011. – С. 65-69.
7. Рудь Н.Т. Роль технопаркових структур в активізації науково-інноваційної діяльності / Н.Т. Рудь // Наукові нотатки. – 2013. – Вип. 42. – С. 236-249.
8. Giuliani Elisa. Clusters, networks and economic development: an evolutionary economics perspective / Elisa Giuliani // The Handbook of Evolutionary Economic Geography. – Cheltenham, 2010. – P. 261-279.
9. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.